

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ زبان های ایرانی و جغرافیای
گویش ها و لهجه های کرمانشاه

اردشیر ذوالفقاری

سرشناسنامه : ذوالفقاری اردشیر / ۱۳۴۵

عنوان و نام پدیدآور : تاریخ زبانهای ایرانی و جغرافیای گویش ها و لهجه های کرمانشاه /

تألیف: دکتر اردشیر ذوالفقاری

مشخصات نشر : کرمانشاه: مؤسسه فرهنگی، هنری و سینمایی کوثر ۱۳۹۴ .

مشخصات ظاهری : ۱۶۱ ص

ISBN: 978-964-2703-72-2

شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۲۷۰۳-۷۲-۲

وضعیت فهرست نویسی : فیبا .

موضوع : کردی - کرمانشاه .

موضوع : زبانهای ایرانی - گویش ها

موضوع : کردی - گویش ها

رده بندی کنگره : ۲۴۹ . ۲ و ۸۰۵۶ PIR

رده بندی دیویی : ۴۱۰ . ۴

نام کتاب: تاریخ زبانهای ایرانی و جغرافیای گویش ها و لهجه های کرمانشاه

تعداد صفحات : ۱۶۱

قطع : وزیری

شمارگان : ۱۰۰۰

نوبت چاپ : اول

تاریخ چاپ : ۱۳۹۴

مرو فہینی : انتشارات کوثر

ناشر : انتشارات مؤسسه فرهنگی، هنری و سینمایی کوثر

تلفن : ۸۳۵۹۴۶۴ - ۸۳۶۸۸۴۹

ISBN: 978-964-2703-72-2

شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۲۷۰۳-۷۲-۲

قیمت : ۱۵۰۰۰ تومان

« حق چاپ برای مؤلف محفوظ است »

فهرست مطالب

مطالب	صفحه
- پیش گفتار.....	۸
- مقدمه.....	۱۱
فصل اول:	
- منشأ زبانهای ایرانی.....	۱۵
- زبانهای باستانی ایرانی.....	۱۶
- زبانهای دوره میانه ایرانی.....	۱۶
- زبانهای دوره جدید ایرانی.....	۱۶
- گروه (خانواده) زبانهای ایرانیه.....	۱۸
- طبقه بندی زبانهای دوره جدید.....	۲۱
- زبانهای ایرانی غربی.....	۲۱
- زبانهای ایرانی شمال غربی.....	۲۱
- زبانهای ایرانی جنوب غربی.....	۲۲
- زبانهای شرقی ایرانی.....	۲۲
- زبان، گویش و لهجه.....	۲۴
- قابل فهم بودن دوجانبه زبان.....	۳۵
- هسته مشترک.....	۳۶
- لهجه ها و زبانهای خویشاوند.....	۴۱
- خاستگاه گروه زبانهای کردی.....	۴۳
- گروه زبانهای کردی.....	۴۵

- ۴۹..... نشانه های آوایی زبان کردی
- ۵۲..... مزیت رسم الخط زبان کردی
- فصل دوم:
- ۵۷..... پیشینه تقسیمات کشوری
- ۶۰..... پراکندگی لهجه های شهر کرمانشاه
- ۶۱..... لهجه ها و زبانهای استان کرمانشاه
- ۶۲..... محاوره جغرافیایی لهجه ها
- ۶۴..... مناطق - رافیا - استان کرمانشاه
- ۶۶..... شهرستان کرمانشاه
- ۹۵..... شهرستان اسلام آباد غرب
- ۱۰۰..... شهرستان دالاهو
- ۱۰۷..... شهرستان سرپل ذهاب
- ۱۱۴..... شهرستان قصر شیرین
- ۱۱۷..... شهرستان گیلانغرب
- ۱۲۱..... شهرستان هرسین
- ۱۲۶..... شهرستان صحنه
- ۱۲..... شهرستان سنقر
- ۱۳۵..... شهرستان کنگاور
- ۱۳۸..... شهرستان روانسر
- ۱۴۱..... شهرستان جوانرود
- ۱۴۳..... شهرستان پاوه و اورامانات
- ۱۴۷..... شهرستان ثلاث باباجانی

- فصل سوم:

- شاخه های زبانی استان ۱۵۲
- عوامل محیطی مؤثر در ساخت واژه ها ۱۵۵
- تغییر در اثر فرایندهای واجی ۱۵۶
- تأثیر زبانهای همجوار در لهجه اقوام مهاجر ۱۵۶
- تشخیص لهجه ای ۱۵۷
- زایش و مرش زبانها ۱۵۸
- کتاب نامه ۱۶۰

www.ketab.ir

پیش گفتار

ایران‌شناسی یکی از علمی است که تا کنون بیشتر مورد توجه دانشمندان خارجی قرار گرفته و در این حوزه از ایرانیان پیشی گرفته اند. علت این امر، آن است که آنان از فرهنگ و تمدن دیرینه اقوام ایرانی جهت رشد و اعتلای فرهنگ خودی بهره برداری می نمایند؛ اما هجوم اقوام بدوی بیگانه بر کشور ایران، باعث گردیده که اندک آنات اعتقاد و خود باوری به حفظ فرهنگ دیرینه، در میان اقوام ایرانی تضعیف گردد.

سالمادل طلب جام - ار اهل کرم د/ آنچه خود داشت زیگانه تمنای کرد

حوزه مطالعات این علم بسیار گسترده است؛ ایران شناسی، تاریخ عمومی، زبان اقوام ایرانی، فرهنگ و آداب و سنن اجتماع، قوم شناسی و ادبیات مکتوب اقوام ایرانی را از ابتدا تا کنون، البته بر مبنای آثار مکشوفه مایرد بررسی و تحقیق قرار می دهد. حال سؤال اینجاست که چرا دانشمندان و پژوهشگران ایرانی کمتر به فکر پژوهش در این حوزه بوده اند؛ چرا دیگران برای احیاء فرهنگ و تمدن ایرانی اینقدر سرمایه گذاری می کنند؛ اما بعضی از ما مطالعه در این حوزه را وقت گذرانی فانی می کنیم. زمانی ایران صادر کننده فرهنگ و معرفت به تمامی کشور های دنیا بود. بی امروزه به علت کم توجهی به مطالعه و بررسی جدی از سوی دانشمندان ایرانی، در این وادی، پژوهشگران کشورهای دیگر کتیبه های ناکان ما را باز خوانی می کنند. ولی ما به علت عدم حمایت از سوی مراکز دانشگاهی و پژوهشی در حال تنزل هستیم.

بر این اساس با توجه به اهمیت زبان های ایرانی و بخصوص زبان های کردی، برای آشنایی خوانندگان عزیز با زبان های ایرانی، بخصوص زبان های کردی و لهجه های

مربوط به آن، البته بر مبنای موقعیت جغرافیایی و کاربرد منطقه ای هر لهجه، در حد توان به بررسی میدانی و پژوهش پرداخته ایم.

یکی از مقولات مهم بشری که باعث پیوستگی و همدلی انسان ها نسبت به همدیگر می شود زبان است. جهان بینی و حس مشترک انسان ها در زیر زبان آنان مخفی است. به عبارتی، انسان ها آن طوری فکر می کنند که جامعه فکر می کند. در جوامع گوناگون جهان بینی های گوناگونی نسبت به جهان و انسان وجود دارد. پس شناسایی زبان ها و معالعه در خصوص اثبات قرابت آن ها در سیر تحول تاریخی زبان ها می تواند در هتاشان بسیاری از مشکلات بشری گردد. چه بسا با مطالعات زبان شناسی بتوان بر ناسیونالیست بشری غلبه نمود و تمامی ملت های دنیا را هم دل و هم نوا کرد و جلو بسیاری از زیاده طلبی ها و نفوذ گرایی ها را گرفت.

اگر تمامی مردم دنیا واقعاً در دلت با هم احساس یگانگی کنند، بسیاری از ناکامی های انسان های مظلوم به کام می رسد. یکی از راههای رسیدن به این هدف متعالی شناسایی فرهنگ و تمدن های قدیمی و بررسی زبان آنان است.

یکی از اهداف نگارش این کتاب علاوه بر بحث زبان شناسی، توجه به آشنایی باریشه زبان ها است، زیرا این بحث یکی از مهمترین منابع شناخت انسان است.

ان شاء... روزی فرا رسد که دانش پژوهان ایرانی با حمایت دولت مرز و بوم بتوانند در داخل کشور وزیر نظر استادهای ایرانی به مطالعات ایران شناسی بپردازند.

به علت نزدیکی لهجه های گویشوران در استان کرمانشاه، در این کتاب بطور قطع در تقسیم بندی لهجه ها اشکالاتی وجود دارد، احتمال دارد لهجه ای در محلی نام برده نشده باشد، ولی آن لهجه در آن منطقه گویشور داشته باشد ولی ما فقط به لهجه غالب آن منطقه اشاره نموده ایم. نام برخی از روستا ها را یا به احتمال فراموش کرده ایم بنویسیم و یا به علت تقسیمات جدید کشوری جابجا شده و در بخش یا شهر ستان

های همجوار ثبت گردیده است. همچنین از روستاهای متروکه و خالی از سکنه نامی برده نشده است. در صورت مشاهده هرگونه نقص این حقیر را ارشاد و راهنمایی نمایند تا ان شاء الله... در چاپ های بعدی نسبت به بر طرف نمودن اشتباهات احتمالی اقدام نمایم.

دکتر اردشیر ذوالفقاری

بهار ۹۴

www.ketab.ir

زبان‌شناسان عقیده دارند که حدود پنج الی شش هزار زبان زنده در دنیا وجود دارد که به خانواده های اصلی و فرعی زبان های خویشاوند تقسیم می شوند. برخی از محققین و پژوهشگران زبان‌شناسی عقیده دارند که تمامی زبان های دنیا از یکی دوزبان اولیه منشعب شده اند. کورش صفوی معتقد است: همه زبان ها از یک یا چند زبان معدود که نیای آن ها به شمار می روند، مشتق شده و هر یک به شیوه ی خاص خود تکامل یافته اند. در مورد چنین تکاملی دو دیدگاه عمده وجود دارد: دیدگاه شجره ای و دیدگاه موجی. ولی برخی شواهد علمی نشان می دهد که در قرون و اعصار گذشته بشاقت زیادی نداشته که بر طبیعت غلبه و از قاره ای به قاره ی دیگر مهاجرت کند. ریشه دیدگاه شجره ای و موجی انتشار زبان، حداقل در مورد زبان های غیر خویشاوند، مانند ای زیر سؤال می رود. تاریخ پیدایش «زبان» را در زندگی انسان دقیقاً نمی توان تعیین کرد، اما مردم شناسان با تحقیقاتی که انجام داده اند پیدایش آن را بین پانصد هزار تا یک میلیون سال پیش حدس می زنند. در نتیجه زبان باید از پدیده هایی باشد، که شاید همراه با پیدایش جوامع انسانی به وجود آمده باشد. علت پیدایش و تکامل آن را هم باید ناشی از اسباباجات انسان ها و تلاش در جهت رفع آن ها دانست. از طرف دیگر انسان موجودی مدنی بالطبع است؛ یعنی اجتماعی بودن انسان هم زمان با او متولد شده است. این دلایل و شاید بقیه دیگری مانند: وجود زبان های بومی در قاره ی امریکا، قبل از کشف آن توسط اروپاییان، و زبان های بومی در قاره آفریقا که هنوز برخی از آن ها ناشناخته مانده است، حاکی از آن است که در واقع تمامی زبان های دنیا از یک یا دو زبان نیا به وجود نیامده اند. تا کنون زبان‌شناسان، خویشاوندی برای زبان منفرد ژاپنی پیدا نکرده اند؛ از طرفی علم زبان‌شناسی در اواخر قرن هیجدهم خویشاوندی بین زبان های هندو اروپایی را به اثبات رسانده است. سر ویلیام جونز، قاضی انگلیسی در سال ۱۷۸۶ م. در برابر انجمن آسیایی

کلکته خطابه ای ایراد کرد که در آن زبان های لاتینی و یونانی و سنسکریت و فارسی را از یک اصل اعلام کرد. طبق افسانه های یهود، زبان عبری، زبان مقدس (هالا شون ها قدوش) است یعنی نه تنها انبیای بنی اسرائیل به آن متکلم بوده اند و اسفار و صُحُف خود را به آن نوشته اند، بلکه آدم و همسرش حوا نیز در بهشت خدایی به زبان عبری گفتگو و راز و نیاز کرده اند. در داستان ساختن شهر بابل و بگانه‌گی و پراکندگی زبان ها آمده است: «و تمام جهان را یک زبان و یک لغت بود... خداوند گفت همانا قوم یکی است و صمیع ایشان را مشوش سازیم تا سخن یکدیگر را نفهمند. پس خداوند یک زبان... اکنون نازل شویم و زبان ایشان را بر روی زمین پراکنده ساخت... از آن سبب آنجا را بابل نامیدند؛ چرا که در آنجا خداوند لغت تمامی اهل جهان را مشوش ساخت و خداوند ایشان را از آنجا بر روی زمین پراکنده نمود.» از این بحث نتیجه ای که می گیریم این است که، فعلاً به علت فقدان مدارک مکتوب، عالم به علم زبان‌شناسی نمی تواند ثابت کند که تمام زبان ها از یک منشأ هستند؛ هر چند خویشاوندی برخی از زبان ها از قرن هجدهم به بعد به اثبات رسیده است. بر اساس پژوهش های اخیر زبان‌شناسان، مسلم گشته است که برخی از ویژگی های زبانی مشترک در تمامی زبان های دنیا وجود دارد و همین امر، باب شده تا زبان‌شناسان به وجود نوعی «دستور جهانی» معتقد باشند و به کشف ویژگی های آن پردازند. از سوی دیگر دوسو سوری گوید: اینکه تمامی زبان های دنیا یک یگر خویشاوند باشند، محتمل نیست، ولی اگر هم چنین می بود، چنان که زبان شناس ایتالیایی م. ترمبیتی می پندارد، اثبات این امر به دلیل کثرت تغییرات رخ داده ی بعدی، ممکن نیست.

با این اوصاف هر چند که بر اساس ذخیره اصلی لغوی و دیگر شواهد و قراین زبانی و جغرافیایی ثابت شده که زبان کردی جزو خانواده زبان های ایرانی شمال غربی است؛ ولی به علت فقدان مدارک، هیچ دانشمندی تاکنون به صراحت نیای بلا فصل

زبان کردی را معرفی نکرده است؛ و اگر هم نظراتی اعلام شده یا مبنای علمی ندارد و یا بر اساس حدس و گمان بوده است. مردوخ کردستانی معتقد است: اصل زبان کردی خاورستان به طور تحقیق همان زبان مادی اوستایی است که اصل و ریشه ی آن زبان آریان قدیم است که آن را زبان آنزانی گفته اند، که پدر تمام زبان های مادی و هندی و پارسی و عیلامی است و تقریباً سه هزار سال پیش از میلاد آری ها با آن مکالمه کرده اند و بعد ها منشعب و مختلف شده و تغییرات کلی پیدا کرده است.

به این نظر، سه یاد مردوخ دو ایراد وارد است. اول اینکه بر مبنای مدارک موجود زبان های دوره ن باستانی ایران به چهار زبان پارسی باستان، اوستایی، سکایی و مادی تقسیم شده است. و زبانی به نام زبان مادی اوستایی وجود ندارد. دوم اینکه از زبان مادی بغیر از چند واژه از قبیل: (w. za. m. a) بزرگ، zba: اعلام کردن، asen: سنگ، miëra: مهر) آثار قابل ملاحظه ای دیگری به جا نمانده و لذا حداقل بر اساس فرضیات زبان شناسی و نه اسناد تاریخی، نمی توان به قرابت تمام، به قرابت دوزبان کردی و مادی باستان رأی صادر نمود. حتی بوب در آثارش به این نکته اشاره می کند که «گمان نمی رود، سنسکریت بتواند مبدأ مشترک تمامی زبان های هند و اروپایی باشد» چنان که گویی چنین فرضی را حتی با شک و تردید نیز می توان رد کرد.

هر چند که دانشمندان خاور شناس در خصوص این موضوع به طور فراوان تحقیق و پژوهش نموده اند، ولی لازم بود با نگاهی نقادانه در مورد خاستگاه زبان های کردی و مرز بین آن ها و جایگاه گروه زبان های کردی در میان خانواده زبان های ایرانی، پژوهشی نو انجام شود. لذا در این کتاب سعی کرده ایم به مدد آراء دانشمندان زبان شناس، معنی اصطلاحی سه واژه ی زبان، گویش و لهجه و جایگاه زبان های کردی در بین زبان های ایرانی بیان نماییم.